

Αρμενιστής

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2023)

Αρμενιστής

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΗ

Τάσος Μίχος

Copyright © 2023, Τάσος Μίχος

Άδεια χρήσης <https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-nd4/#>.

Τάσος Μίχος

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΤΟΥ ΜΑΡΤΗ

Ο Μάρτης είναι ο τρίτος μήνας του πολιτικού έτους με διάρκεια 31 ημερών. Ήταν ο πρώτος μήνας του αρχαίου δεκάμηνου ρωμαϊκού ημερολόγιου, ως ο μήνας κατά τον οποίον σημειώνεται η εαρινή ισημερία στις 21 Μαρτίου. Οι Ρωμαίοι τον είχαν αφιερώσει στον θεό Mars, τον δικό μας Άρη, τον ορμητικό θεό του πολέμου, γι' αυτό του έδωσαν και το όνομά του.

Βέβαια μέχρι το 46 π.Χ. ο Μάρτιος ήταν ο πρώτος μήνας του ρωμαϊκού ημερολογίου. Ήταν ο θεός ο αναγεννητικός της καλής σοδειάς, αφού ευνοούσε τη βλάστηση που αρχίζει να φουντώνει σαν μπει η Άνοιξη. Οι άνθρωποι δε βλέπουν την ώρα να φύγει ο Φλεβάρης και να μπει ο Μάρτης, «όξω Κουτσοφλέβαρε, να 'ρθει ο Μάρτης με χαρά και πολλά λουλούδια».

Οι νοικοκυρές καθαρίζουν τα σπίτια, σπάζουν και παλιοτσούκαλα, για να διώξουν τα κακά πνεύματα. «Όξω Κουτσοφλέβαρε, όξω ψύλλοι, ποντικοί, μέσα Μάρτης και χαρά και καλή νοικοκυρά». Ο Μάρτης έχει στην πατρίδα μας πολλές ονομασίες που σχετίζονται με τις ασταθείς καιρικές συνθήκες, «κάλλιο Μάρτης στις γωνιές πάρα Μάρτης στις αυλές» και «Μάρτης είναι χάδια κάνει, πότε κλαίει και πότε γελάει».

Αλλά και καθώς αχνοφαίνεται η Άνοιξη, ο Μάρτης ονομάζεται και Ανοιξιάτης. «Από Μάρτη καλοκαίρι και από Αύγουστο χειμώνα» χωρίς βέβαια να είναι και Γδάρτης για το

δριμύ ψύχος του: «Μάρτης γδάρτης και κακός παλουκοκάφτης, τα παλιοβόιδα τα γδέρνει και τα δαμάλια τα μαθαίνει». Η λαϊκή σοφία προτρέπει: «φύλα ξύλα για το Μάρτη, να μην κάψεις τα παλούκια». Επίσης, λόγω της αστάθειας του λέγεται και Κλαψομάρτης και Πεντάγνωμος: «Ο Μάρτης ο πεντάγνωμος πέντε φορές εχιόνισε και πάλι το μετάνιωσε που δεν εξαναχόνισε. Ακόμα και η αστάθειά του είναι τέτοια ώστε «ως το γιόμα το ψοφάει, ως το βράδυ το βρομάει», εννοώντας πως ένα ζώο μπορεί να ψοφήσει από το κρύο ως το μεσημέρι και να βρομίσει από την πολλή ζέστη ως το βράδυ. Μια έμμετρη γαμήλια ευχή λέει: «όπως το Μάρτη τα βουνά ασπρίζουν απ' τα χιόνια, έτσι ν' ασπρίσουν της νύφης τα μαλλιά από τα χρόνια». Ο Μάρτης θεωρείται ως ο καταλληλότερος μήνας για φύτεμα, γι' αυτό λέγεται και φυτευτής, αλλά και Βαγγελιώτης λόγω του Ευαγγελισμού.

Λέγεται για το δίγνωμο Μάρτη το εξής: σαν παντρεύτηκε πήρε μια γυναίκα με παράστημα περίσσιο και ζηλευτό κορμί, αλλά άσχημη. Όταν την κοίταζε από πίσω, χαιρόταν και καλύτερευε ο καιρός, όταν έβλεπε το πρόσωπό της, αγρίευε και μαζί του χάλανε ο καιρός. Οι γεωργοί βέβαια προσμένουν με λαχτάρα τις βροχές του Μάρτη, για να έχουν καλή σοδειά γι' αυτό «αν ρίξει ο Μάρτης δυο νερά και ο Απρίλης άλλο ένα, χαρά σε εκείνον τον γεωργό που 'χει πολλά σπαρμένα». Σαν βγει ο ήλιος του Μάρτη, βγαίνει για τα καλά. Καίει και μαυρίζει τα πρόσωπα των ανθρώπων, ιδιαίτερα των παιδιών, ακόμη και εγκαύματα μπορεί να προκαλέσει. Η μαυρίλα για το λαό μας σήμαινε ασχήμια, ιδιαίτερα τα κορίτσια οι γονείς τα ήθελαν άσπρα και ροδομάγουλα γι' αυτό «οπόχει κόρη ακριβή τον Μάρτη ήλιος να μη δει». Έτσι, την 1^η Μαρτίου βλέπουμε αγόρια και κορίτσια, χωρίς να αποκλείουμε και μεγάλους, να έχουν δεμένο γύρω από τον καρπό των χεριών τους το «Μάρτη».

Μπορεί και στο μεγάλο δάχτυλο του ποδιού ή στο λαιμό τα μωρά. Ο «Μάρτης» είναι μια κλωστή στριμμένη ασπροκόκκινη. Φορούν τον «Μάρτη» ως το τέλος του μήνα και ύστερα τον βγάζουν και των κρεμών στις τριανταφυλλιές, έτσι τα μάγουλα τους θα γίνουν κόκκινα, όπως τα τριαντάφυλλα. Άλλοι πάλι έδιναν το Μάρτη στις λαμπάδες της Ανάστασης.

Το έθιμο της περιόδου των χρωματιστών νημάτων παλαιότατο του και κατάλοιπο από την αρχαία ελληνική λατρεία και συνδέεται άμεσα με την «κροκή» που έδεναν οι μύστες των Ελευσίνιων μυστηρίων στο χέρι και στο πόδι των μουσμένων, χωρίς βέβαια να γνωρίζουμε τη συμβολική έννοια που της απέδιδαν. Πιθανολογείται ότι είχε μαγικοθρησκευτικό και αποτρεπτικό συμβολισμό. Η πίστη πάντως στη δύναμη των χρωματιστών νημάτων είναι εκείνη και σε πολλούς λαούς κάθε πολιτιστικής βαθμίδας. Παρόλο που οι πατέρες της εκκλησίας από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους το

πολέμησαν ως παγανιστικό κατάλοιπο, εντούτοις επέζησε και θα ζει πάντα. Γιατί ο τρόπος ζωής του πριν και μετά το Χριστό δεν έχει αλλάξει. Ο λαϊκός πολιτισμός παραμένει ατόφιος σε όλες τις παραμέτρους της καθημερινότητας από τον Όμηρο μέχρι σήμερα. Άλλωστε αυτό μας χαρακτηρίζει ως Έλληνες.

Τις τρεις πρώτες μέρες του Μάρτη, τις τρεις μεσαίες και τις τρεις τελευταίες ο λαός μας τις ονομάζει «δρίμες», όντα δαιμονικά που σκοπεύουν να κάνουν κακό στον άνθρωπο. Ό,τι πλυθεί, θα λιώσει, όσα ξύλα θα κοπούν, θα σαπίσουν, αν λουστούμε, θα πάθουμε κακό και ο λαός αποφεύγει τέτοιες δραστηριότητες. Άλλο γνωστό πρωτομαρτιάτικο έθιμο που έρχεται από την αρχαία Ελλάδα, με μεγάλη διάδοση ακόμη και σήμερα, είναι το «χελιδόνισμα». Μελωδικό καλωσόρισμα της Άνοιξης με ειδικά αγερμικά τραγούδια που λέγουν τα παιδιά γυρίζοντας από σπίτι σε σπίτι κρατώντας ομοίωμα χελιδονιού. Το τραγούδι δεν είναι μόνο αναγγελτικό. Είναι και μαγικοθρησκευτικό. Τα παιδιά δίνουν στην νοικοκυρά φύλλα κισσού από το στολισμένο καλάθι που κρατούν κι εκείνη τα παίρνει, τα σκορπά στην αυλή της, στο κοτέτσι και τους δίνει αυγά από τις κότες της.

«Ήρθε, ήρθε η χελιδόνα, ήρθε κι άλλη μελιδόνι,
κάθισε και λάλησε και γλυκά κελάηδησε:

Μάρτη, Μάρτη μου καλέ, και Φλεβάρη φοβερέ
κι αν φλεβίσεις κι αν τσικνίσεις
καλοκαίρι θα μυρίσεις.

Κι αν χιονίσεις κι αν κακίσεις
πάλιν Άνοιξη θα ανθίσεις

Θάλασσα, επέρασα τη στεριά δεν ξέχασα,
κύματα κι αν έσκισα έσπειρα 'κονόμησα.

Έφυγα και αφήκα σύκα και σταυρόν και θυμωνίτσα.

Κι ήρθα τώρα και ηύρα φύτρα,

Κι ήυρα χόρτα, σπαρτά, βλίτρα,

Βλίτρα, βλίτρα, φύτρα, φύτρα.

Σύ, καλή νοικοκυρά έμπα στο κελάρι σου,

Φέρ' αυγά περδικωτά και πουλιά σαρακοστά

δώσε και μια ορνιθίτσα, φέρε και μια κουλουρίτσα».

.....

Μέσα φίλοι μέσα φτήνια

και χαρές, χοροί παιχνίδια,

και εφέτος και του χρόνου, και του χρόνου κι άλλα χίλια.

Το αρχαιότερο χελιδόνισμα που το έχει διάσωση ο Αθηναίος τον 2^ο αιώνα μ.Χ., όχι μόνο μοιάζει πολύ στο περιεχόμενο με το παραπάνω, αλλά σε μερικά σημεία είναι θαρρείς κατά λέξη και είναι:

«Ἦλθε ἦλθε Χελιδών καλός ώρα άγουσα και καλούς ενιαυτούς, επί γαστέρα τέκνα, επί νώτα μάλαινα (μετάφραση: Ἦρθε, ἦρθε η χελιδόνα, φέρνοντας καλοκαιριά και καλή χρονιά, στην κοιλιά της άσπρη και στη ράχη μαύρη).

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στην αρχαία Ελλάδα κάθε πρωτομηνιά «νουμηνιά» όπως την έλεγαν είχαν αγερμικά τραγούδια ευρητηριακά και αποτρεπτικά.

Η ευεργετική δύναμη που κλείνουν μέσα τους οι μαρτιάτικης βροχές και ο ζεστός ήλιος που γονιμοποιεί τη φύση, την ξύπνα από τη χειμωνιάτικη νάρκη, την αναγεννά και την κάνει να βλασταίνει, εντοπίζεται και μορφοποιείται σε δύο γιορτές του Μάρτη: των Αγίων Σαράντα μαρτύρων και του Ευαγγελισμού. Μαγικός, ιερός και μυστικός ο αριθμός 40. Σαράντα παλληκάρια λέει το δημοτικό τραγούδι, σαράντα κύματα, σαρανταλείτουργο, το σαράντισμα της λεχώνας, τα καλά σαράντα της μνήμης. Και ο λαός μας δεν άφησε δίχως παροιμία τη γιορτή των Σαράντα μαρτύρων:

«Σαράντα φας, σαράντα πιείς σαράντα δώκεις για τη ψυχή σου, σαράντα δέντρα φύτεψε να τ' χεις λεημοσύνη».

Ο Μάρτης είναι δεμένος και άρρηκτα με τη Σαρακοστή, «Δε λείπει ο Μάρτης από τη Σαρακοστή». Η Σαρακοστή καθώς συμπίπτει με την ανοιξιάτικη αναγέννηση της ζωής και της φύσης συνδέεται με μια σειρά από μαγικοθρησκευτικά έθιμα που αποβλέπουν στην εξασφάλιση της γονιμότητας, της καλοχρονιάς και της καλής τύχης. Οι ανύπαντρες κοπέλες έβαζαν λίγα κόλλυβα των Αγίων Θεοδώρων κάτω από το προσκέφαλο τους προσκαλώντας έτσι τους Αγίους ή την τύχη να φανερώσουν τον μέλλοντα σύζυγό.

Ο Μάρτης ήταν επίσης ο μήνας του ξενιτεμού για ένα μεγάλο μέρος του ανδρικού πληθυσμού. Με ορμητήριο το χωριό, βιοτέχνες, τεχνίτες, έμποροι, ναυτικοί και γενικά επαγγελματίες με πολλές ειδικότητες και δεξιότητες παίρνουν το δρόμο των ταξιδιών με το τέλος της αποκριάς. Η επιστροφή τους γίνεται το Φθινόπωρο.

Ο Μάρτης ως ο μεταβατικός και συνοριακός μήνας από το χειμώνα στο «καλοκαίρι» με την πενταγωνμία του και την αναγεννητική του ορμή για κάθε ζώντα οργανισμό δεν άφησε ασυγκίνητη την ελληνική λογοτεχνία.

Παλαμάς Κωστής: «Η πολιτεία και η μοναξιά»

Εφέτος άγρια μ' έδειρεν η βαρυχειμωνιά,

που μ' έπιασε χωρίς φωτιά και μ' ήβρε χωρίς νιάτα,
κι ώρα την ώρα πρόσμενα να σωριαστώ βαριά
στη χιονισμένη στράτα.

Μα χτες καθώς με θάρρεψε το γέλιο του Μαρτιού
και τράβηξα να ξαναβρώ τ' αρχαία μονοπάτια,
στο πρώτο μοσκοβόλημα ενός ρόδου μακρινού
μου δάκρυσαν τα μάτια.

Γιάννης Ρίτσος: «Εαρινή συμφωνία»

Θ' αφήσω την λευκή χιονισμένη κορυφή
που ζέστανε μ' ένα γυμνό χαμόγελο
την απέραντη μόνωσή μου.

θα τινάξω απ' τους ώμους μου

την χρήση τέφρα των άστρων καθώς τα σπουργίτια
τινάζουν το χιόνι απ' τα φτερά τους.

Έτσι σεμνός, ανθρώπινος, ακέριος

έτσι πασίχαρος κι αθώος

θα περάσω κάτω απ' τις ανθισμένες ακακίες των χαδιών σου και θα ραμφίσω
το πάμφωτο τζάμι του έαρος.

Βέβαια η μεγάλη μέρα του Μάρτη είναι η 25^η Μαρτίου, ημέρα του Ευαγγελισμού και της εθνικής παλιγγενεσίας, που από το 1838 γιορτάζεται ως εθνική και θρησκευτική γιορτή. Οι προτομές των ηρώων του '21 στεφανώνονται με κλάδο δάφνης, συνήθειο που είναι συνεχίζεται χιλιάδες χρόνια. Η αφητηρία είναι μυθολογική. Η Δάφνη, η όμορφη κόρη της Γης και του Πηνειού, αγαπήθηκε παράφορα από τον Απόλλωνα και για να τη γλυτώσει η Γη από το άγριο κυνηγητό τη δέχτηκες στα σπλάχνα της.

«Όμως την ώρα που σε δέχτηκε η Γη

πλάσμα πανάγαθο, ιερό της Δάφνης πνεύμα,

ο τόπος μοσχομύρισε σαν να 'ταν ερωτικός νυμφώνας,

που τον έστρωσε με φύλλα η άγρυπνη καλοσύνη της αυγής».

Έτσι περιγράφει τη Δάφνη στο ποίημα του «Δάφνη» ο Θεόδωρος Ξύδης το 1943.